

16. Sæpius locutum, nunquam me tacuisse pænitet. (Sent. fals. i. P. receptæ vs. 326.)

Cat. I. 12 : Rumores cave, ne studeas novus auctor haberi ;
Nam tacuisse nocet nulli, nocet esse locutum.

17. Sic prodesto amico, ne tibi noceas ; sic age alienum, ut tuum non obliviscaris negotium. (Sent. fals. i. P. receptæ vs. 345.)

Cat. I. 11 : Dilige sic alios, ut sis tibi carus amicus ;
Sic bonus esto bonis, ne te mala damna sequantur.

Végre, a mi a *Proverbia Senecae*-t illeti :

18. Quod tacitum velis esse, nemini dixeris. Si tibi ipsi non imperasti, quomodo ab aliis silentium speras. (Prov. 16.)

L. Cat. App. 9. fennebb 14. alatt.

Egyszeri átolvasás is meggyőzhet mindenkit arról, hogy a felhozott párhuzamos helyek közt csak oly általános tartalmi, nem egyszersmind alaki egyezés észlelhető, a minőt Catóra nézve más gnomikus frókkal való egybevetés által is ki lehet mutatni. Vizsgálatunk után tehát bátran kimondhatjuk, hogy *Cato a Publilius Syrus sententiáit, ha ismerte is, tudva és akarva nem utánozta.*

Dr. NÉMETHY GÉZA.

AZ ÓFELNÉMET BÖLCSODAL.

E nyelvemlékről az irodalomtörténetek ma már nem igen tesznek említést ; a IX. vagy X. századi bölcsődal valódiságába vetett hit teljesen kiveszett. De mint a modern philológiának egy igen érdekes, sokat vitatott problémája megérdemli, hogy vele és a reá vonatkozó ellentétes véleményekkel foglalkozzunk.

Zappert György hazánkfia, saját előadása szerint, már 1852-ben találta meg ez emléket egy 1435-ből származó papirkézirat kötésében, de csak 1858-ban tehette behatóbb vizsgálat és tanulmány tárgyává, miután a nevezett kézirat átment volt birtokába. Még ugyanezen év októberében bemutatta leletét a bécsi tudományos akadémiának, melynek kiadványaiban *) dolgozata *Über ein althochdeutsches Schlummerlied* címmel megjelent. Zappert az eredetinek igen romlott szövegét következőleg vélte helyreállíthatni :

*) *Sitzungsberichte der philos.-histor. Klasse der kais. Akademis der Wissenschaften.* Wien, 1859, XXIX. köt. p. 302—314.

Sic bonus esto bonus, ne te mala damna...

a mi a Proverbia Senecae-t illeti:
quod tacitum velis esse, nemini dixeris. Si enim
quomodo ab aliis silentium speras. (Prov. 16.)
t. App. 9. fennebb 14. alatt.
eri átolvasás is meggyőzhet mindenkit arról, hogy
uzamos helyek közt csak oly általános tartalmúak
lakki egyezése észlelhető, a minőt Cato-ra nézve magunk
s egybevételét által is ki lehet mutatni. Vespasianus
kimondhatjuk, hogy Cato a Publius Sepsis...
adru és akaria nem utánozta.

Dr. Nemes...

AZ ÓFELNÉMET BÖLCSODAL

elvélekről az irodalomtörténetek ma már nem beszélnek.
IX. vagy X. századi bölcsodal valószínűleg a római
tt. De mint a modern philológiának egy igen érdekes
blemája megérdemli, hogy vele és a római bölcsodal
kel foglalkozzunk.
ert György hazánkban saját előadása szerint az ófelnémet
emléket egy 1435-ből származó papokénekből...

lehetne fordítani:

Baba, aludjál gyorsan, hagyd rögtön sirásodat.
Triwa erőlyesen véd a farkastól, a gyilkolótól.
Aludjál egészen reggelig, apának kedves fiacskája
Ostara hoz a gyermeknek mézet, tojásokat édeseket.
Hera szakít a gyermeknek virágokat, kékeket, vöröseket.
Zanfana küld holnap fehér juhokat, kicsinyeket,
S az Egyszemű, hejja hé! gyors lándzsákat, keményeket.

A följegyzés, Zappert szerint, a IX—X. századból való s valószínűen egy zsidótól, talán egy zsidó orvostól származik, mert a magánhangzók néha héber betűkkel vannak jelölve és az egész emléket egy héber szövegű sor előzi meg (a lap túlsó oldalán is olvasható egy héber sor). Sőt egyes német szók alatt is héber szók állanak és maga a német betűk is héber íráshoz szoktatott kézre vallanak. Az emléket, mint a szók helytelen összerántása és téves orthographiája mutatja, ez a tudós zsidó nem másolhatta, hanem kétségtelenül hallomás után (talán egy dajka énekéből) jegyezte föl. A magyarázatokban számot ad a kiadó a szöveg helyreállításánál követett eljárásáról s egyuttal fejteget néhány tárgyi adatot, első sorban a dalban szereplő öt isten (Triwa, Ostara, Hera, Tanfana és Einouga, ki szerinte Wuotan) neveit és jellemét.

E fölfedezés természetesen nagy feltűnést keltett. Grimm Jakob* még 1859-ben nagy örömmel emlékezett meg róla és kijelentette, hogy ez emlék még fontosabb és az ógermán mythológiára még gazdagabb forrás, mint az 1841-ben Waitz György által felfedezett merseburgi ráolvasások. Maga nyomban ki is aknáztta e dalt a Tacitusból (Annal. I. 51) ismertetett Tanfana istenének nevének megállapítására.

nyilatkozott róla Uhland Lajos egy Pfeiffer Ferenczhez¹⁾ intézett levelében, melyben igen feltűnőnek és gyanusnak találta, hogy ez az emlék, a mi nyelvét, szókincsét és mythologiai anyagát illeti, oly meglepően megegyezz Graff «Althochdeutscher Sprachschatz» cz. művével, valamint Grimm Jakab grammatikájával és mythológiájával; — és nyomban a költemény megjelenése után kijelentette Mannhardt Vilmos,²⁾ az igaz hogy csak egy apró jegyzetben, hogy «e dal a hamisíttóságnak sokkal félreismerhetlenebb nyomait viseli magán», semhogy a mythologus tekintetbe vehetné.

De ezek csak mellékes megjegyzések voltak. Az első igazi, még pedig határozottan kedvezőtlen itéletet Müller Vilmos göttingai tanár mondta³⁾ a híres leletről. Müller mindenek előtt kiemeli, hogy a bécsi emlék sem nem ráolvasás, sem nem áldás, s így már az is feltűnő, hogy ezt a hasonló tárgyú modern dalokra emlékeztető terméket miért is jegyezték föl, míg az igazi pogány jellegű ráolvasások vagy áldások följegyzését teljesen igazolja azoknak (ha többé-kevésbbé lényegesen módosított alakban is) érvényben maradása még a keresztyén korszakban (részben mai napig) is. Kétséssé teszi az emlék valódiságát az is, hogy kézírata nem egy nyilvános könyvtár birtoka, hanem magántulajdon, úgy hogy a kérdéses szironylemez eredete már eleve is gyanúsnak kell hogy feltűnjék. Hozzájárul a kéziratban előforduló héber betűk és szók sajátos szerepe, — még nem is tekintve egy kiváló sémi philologusnak Müller idézte véleményét, hogy e héber írás bajosan régi, mivel a magánhangzók a sorok fölött meg vannak jelölve, még pedig nem úgy, mint ez régebben, első sorban csak keleti kéziratokban szokás volt. De a német írás is gyanús; igaz, hogy általános jellemében eléggé emlékeztet a IX—X. századi írásra; de az *n*, *m* és *z* betűk feltűnően elütők. Végre gyanús az emlék nyelve is. Már az is meglepő, hogy a több versre terjedő dalban egyetlen új szó sem található, hanem csupa oly szavak, melyek az ónémet szótárakból már ismeretesek, tehát ezekből származhatnak is, és még ezek is majd mind ép azokban az alakokban, melyekben más emlékekből ismeretesek. *Aska* (die Esche, kőrisfa) ebben az értelemben 'lándzsa' csak a Hildebrand-dalban fordul elő és alig képzelhető, hogy ily gyermekes verselésben ez értelemben használtatott volna. Még gyanúsabb a *herra hurt* fölkiáltás, főleg mivel *hurt* a XII. század előtt nem ismeretes és valószínűen Franciaországból került német földre. *Einouga* képtelenség *Einougo* helyett, ez a kifejezés

¹⁾ Ez kéziratban megküldte volt neki az emléket.

²⁾ *Die Götterwelt der deutschen und nordischen Völker.* Berlin, 1860, 75. l.

³⁾ *Götting. Gelchrte Anzeigen*, 1860, p. 201—211.

etbe vehető.
 ek csak mellesleg megjegyzések voltak. Az első
 zottan kedvezőtlen ítéletet Müller Vilmos gótus
 híres leletről. Müller mindenképp előt kiemelt. Ig-
 nem ráolvasás, sem nem áldás, s így már az a töl-
 lo tárgyú modern dalokra emlékeztető termetek z-
 l, míg az igazi pogány jellegű ráolvasásokat az-
 teljesen igazolja azoknak (ha többé-kevésbé az-
 alakban is) érvényben maradása még a keresztény-
 mai napig) is. Kétséssé teszi az emlék valódisá-
 ta nem egy nyilvános könyvtár birtoka, hanem az-
 gy a kérdéses szíronylemez eredete már előre egy-
 eltűnjek. Hozzájárul a kéziratban előforduló kéte-
 ákos szerepe. — még nem is tekintve egy írni és
 Müller idézte véleményét, hogy e helyer írás hely-
 szanhangzók a sorok fölött meg vannak jelölve.
 mint ez régebben, első sorban csak keleti német
 nemet írás is gyanús; igaz, hogy általános jellemző
 a IX-X. századi írásra: de az n, m és: betű-
 re gyanús az emlék nyelve is. Már az is meg-
 terjedő dalban egyetlen új szó sem található, az-
 melyek az ónémet szótárakból már ismeretesek.
 zhatnak is, és még ezek is majd mind ép szókat
 kben más emlékekből ismeretesek. *Alto die Ee-*
 telemben „landzsa” csak a Hildebrand-dalban
 telemben „landzsa” csak a Hildebrand-dalban

már az összes lényeges mozzanatokra kiterjednek, Müller arra a követ-
 keztetésre jnt, hogy ez az emlék nem egyéb, mint a legújabb korból
 származó csinálmány (*ein Machwerk der neuesten Zeit*).

Ugyanez eredményre jutott, függetlenül Müller cikkétől és rész-
 ben ugyanazon érvek alapján, Grohmann József virgil prágai tanár, ki
 egy önállóan megjelent tanulmányban¹⁾ behatóan fejtegette, hogy a
 bécsi bölcsődal «kétségtelenül hamisítás».

E nézetek ellenében Grimm Jakob továbbra is föntartotta a
 emlék valódiságába fektetett hitét, sőt 1863. július 13-án értesítette
 Pfeiffer Ferenczet, hogy ez emlékről legközelebb bővebben szándékozik
 szólni. De a mester még ez év szeptember 20-án meghalt és hátra-
 hagyott irataiban nem találtak egy szót is, mely a bécsi bölcsődalra
 vonatkozott volna. Grimm helyébe most Pfeiffer Ferencz lépett, ki az
 emlék ellen fölhozott érveket beható és nagy tudományon alapuló önálló
 tanulmányban²⁾ megczáfolni törekedett. De fejtegetései nem némították
 el az ellentábor, mely voltaképp csak most lépett föl a tudomány egész
 készletével a Zappert lelete ellen: Hofmann Konrád,³⁾ Jaffé Fülöp⁴⁾ és
 újra Müller Vilmos⁵⁾ oly súlyos érveket hoztak fel a sokat vitatott dal
 valódisága ellen, hogy ezóta nem akadt többé szakférfiú, ki védelmére
 kelt volna.

Lássuk ez érveket tárgyi szempontok szerint.

1. Gyanús volt mindenképp a kézirat provenienciája. E gya-

¹⁾ E nyelvi szempontból behatóan és igen kedvezőtlenül bírálta az
 emléket Kelle János, *Heidelberger Jahrbücher der Literatur*, 1860, 6. szám,
 a ki azonban az emlék valódiságában nem látszott kételkedni.

²⁾ *Ueber die Fehtheit des althochdeutschen Schlumertiedes*, Prag, 1861

ritka, mások által nem igen használt forrásmunkákból gyűjtött gazdag, de igen heterogén művelődéstörténeti anyagot, melyet többnyire a bécsi Akadémia kiadványai közt megjelent dolgozataiban inkább fölhalmozott, semhogy valóban földolgozta volna. Értekezéseiben sok az értékes vagy érdekes adat, de Zappert maga nem igen tudta nagy fáradsággal gyűjtött anyagát értékesíteni, úgy hogy dolgozatai rendszerint eredménytelenek maradtak. Az 1435 ben írt kézirat, melynek kötéséből a bölcsődalt vette, az V. Albrecht osztrák herczegnek ajánlott «Buch der Erkenntniss» cz., épen nem ritka munkát tartalmazza és egy bécsi kolostor könyvtárából jutott birtokába. Zappert becsületességében és megbízhatóságában a bécsi tudósok, kik őt személyesen ismerték, nem kételkedtek; azért a kéziratra vonatkozó állításait is hiteleseknek vették, sőt a kéziratot magát is valódinak tekintették. Pedig a bölcsődalnak úgy egész jelleme, mint nyelve, verselése és mythologiai anyaga rendkívül kétséges jellemű.

2. E dalt egy X. századi keresztyén anya (vagy dajka) énekelte volna gyermekének bölcsője mellett. Képzhető-e ez? Valószínű-e, lehetséges-e, hogy e korban, midőn a keresztyén vallás déli Németországban már teljesen átment volt a nép vérébe, egy ily föltűnően pogány jellegű dal életben maradt legyen? hogy egy keresztyén nő ilyen dallal elaltassa gyermekét? Nem is tekintve azt, hogy a germán

rikai stílgya
szen hibása
most már a
nyelvjárás k
peldája a Hi
emlék és a k
dalban más
nyelvjárás
keverve, de
nyelvjárás
grammatika
emlék, mely
költemény
van elrontv
értelme ol
nyen érth
dalomban.
4. M
a mit főké
sohasem v
s mint ilv

népszerű, hogy sok szólásban és tulajdonneven maig evesen —
(ha sokszor igen elferdített alakban is); az is tény, hogy egyszeműsége
egyik legjellemzőbb tulajdonsága;³⁾ — de ez az «elfátyolozás» igen
modern ízü, melynek a régiségben sehol sincsen nyoma. Hozzájárul,
hogy e kifejezés «Wodan küldi lándzsáit», mely az északi költészetben
elég gyakori, mindig azt jelenti: «Wodan a halált küldi», s így a bölcső-
dálnak fölfogása, mely szerint Wodan az ő lándzsáit játékszerűl hozza,
rendkívül gyanús.

5. Mind e belső momentumok igen fontosak, de végre is, ha a
kézirat eredeti és valódi, bármily döntők, mégis alaptalanok. Azért
helyesen mondta már a Literar. Centralblatt bírálója (1862. 5. sz.)
Grohmann könyvéről, hogy érvei döntőknek volnának tekintendők, ha
kiváló szakemberek nem mondanák a kéziratot valódinak. E kételet is
végleg eloszlatta Jaffé, a palæographiának egyik legnagyobb mestere, a
ki⁴⁾ bebizonyította, hogy a kézirat maga is modern csinálmány. Nem
tekintve a fönt már érintett gyanús indokokat (a héber betűket),
a kéziratban mutatkozó pecsétek és foltok mind az írás alatt van-
nak — a hamisító tehát előbb præparálta a pergamentet s csak azután
írta reá az ónémet szöveget, — és a szironyon enyvnek vagy más